

OILA MUNOSABATLARINING KONSTITUTSIYADA MUSTAHKAMLANISHI

Xayitova Rayhona Xaydarali qizi

*Namangan davlat universiteti Yuridik fakultet
Yurisprudensiya yo‘nalishi YU-CU-23 guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila tushunchasi va oiladagi er –xotinning huquqlari, shuningdek, ularning majburiyatlari, farzandlarining oldidagi burchlariga ta’rif berilib ketiladi. Ushbu oilaviy munosabatlar, Konstitutsiyada batafsil yoritilib ketilganligi alohida ahamiyatga monand ekanligini ham bayon qilishimiz diqqatga sazovor holat. Alqissa, davlatimiz va davlat rahbarlarini ham bu munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan qaror, farmon va farmoyishlarini ham yoritib beradi.

Kalit so‘zlar: Oila tushunchasi, nikoh tushunchasi, jamiyat, mustahkam oila yili, voyaga yetmaganlar, mehnatga layoqatli shahslar .

Oila – nikoh yoki tug‘ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a’zolari ro‘zg‘orining birligi, o‘zaro yordami va ma’naviy mas’uliyati bilan bir-biriga bog‘langan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari - inson zotini davom ettirishdan, bolalarni tarbiyalashdan, oila a’zolarining turmush sharoitini va bo‘sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir. Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa sanalsa-da, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy munosabatlar bilan belgilanadi va ular ta’sirida o‘zgarib boradi. Shunga muvofiq, har bir jamiyat o‘zgarib mos oila tipini, oilaviy munosabatlarni o‘rnatadi. Oila xalqning, jamiyatning hayoti, turmushiga oid urf-odatlarini o‘zida sinovdan o‘tkazadi. Yaxshilarini o‘z bag‘rida asrab-avaylab, kelajak avlodlarga yetkazadi. Oila o‘z farzandlarini tarbiyalab, ularga umuminsoniy qadriyatlarni singdirish bilan ularga boshlang‘ich ijtimoiy yo‘nalish beradi. O‘z farzandlarini katta oqimga - jamiyatga qo‘shish bilan esa oila jamiyat yo‘nalishi, iqtisodiyoti, madaniyati va ma’rifatini ham belgilashga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Shuning uchun ham Sharqda oila qadim-qadimdan muqaddas qo‘rg‘on hisoblanib kelingan.

“Oila jamiyatning asosiy bog‘inidir hamda u davlat va jamiyat muhofazasidadir. Nikoh O‘zbekiston xalqining an’anaviy-oilaviy qadriyatlariga nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi. Davlat oilaning to‘liq rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart-sharoitlar yaratadi”,-deya O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 76-moddasida e’tirof etilgan. Ushbu moddadan ham ko‘rinib turibdiki, oilani davlat ham o‘z himoyasiga olganligi va u hamisha nazoratda ushlab turilishi kafolatlanganligini ham ta’kidlab o‘tish lozim bo‘ladi. Hattoki, ushbu normada nikoh tuzishda ham bo‘lajak er-xotinning ixtiyoriy roziligi va huquqlari ham teng bo‘lishi nazarda tutilgan.

Qadimgi Rim davlatini ham misol qilib oladigan bo'lsak, nikoh kabi nozik tushunchalar rim qonunchiligida mustahkamlangan. Misol uchun, u yerda shunday bir qoida belgilanganki uni nazardan qochirish imkonsiz. Ya'ni, Rim jamiyatida nikoh orqaligina oila vujudga kelgan. Mashhur yurist Modestin nikohga tushuncha berar ekan, uni quyidagicha ta'riflaydi: "Nikoh er va xotin o'rtasidagi Xudo va insoniyat huquqlariga asoslanib butun umr bo'yicha tuziladigan, hamda o'ziga oid munosabatlarni muddatsiz amalga oshiradigan ittifoqdir".

Bejizga ushbu davlat bilan O'zbekistonni taqqoslamadim. Chunki, rimda dastlabgi qonunlar yaratilgan. Masalan 12 jadval qonunlariga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, u huquq fani yaratilishiga tamal toshini qo'ygan ilk hujjat hisoblanadi. Rim huquqshunoslari tomonidan yaratilgan ushbu hujjatda o'g'irlik, jinoyatlarni sudda ko'rib chiqish, marhumlarni dafn etish marosimlari va oilaviy munosabatlardagi ota – onani hamda farzandlarning huquq va majburiyatlariga alohida urg'u berib o'tilgan. Oiladagi tarbiya kishilarning axloqiga va xulqiga o'chmas qoidalarni singdiradi. Inson tarbiyasida hech qanday boshqa tuzilmalar oilaning o'rnini bosa olmaydi. Chunki u yerdagi tarbiyaga sut, qon singari muqaddas ashyolar ta'sir qiladi. Shularning barchasi e'tiborga olinib, bizning xalqimizga xos oiladagi ijobiy jihatlarni mustahkamlash va rivojlantirishni ta'minlash uchun Konstitutsiyamizda oila uchun maxsus XIV bob ajratildi. Bunday holatni – oilaga maxsus bob ajratilishini boshqa mamlakatlar Konstitutsiyasida uchratmaysiz. U yerlarda ham oilaga ham davlat va jamiyatning munosabati o'zgacha. Yuqorida ta'kidlaganimdek, bizda oila jamiyatning ajralmas qismi va mavjud bo'lishi shart masala deb qaraladi va albatta, unda ikki jinsning, erkak va ayolning birlashuvi bo'lishi, bu birlashuv orqali dunyoga yangi insonlar kelishi nazarda tutiladi.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti 2011-yil dekabr oyida Konstitutsiya kuniga bag'ishlangan yig'ilishidagi ma'ruzasida 2012-yilni "Mustahkam oila yili" deb e'lon qilar ekan, oila haqida shunday so'zlarni aytgan: "Ongli yashaydigan har bir odam yaxshi anglaydiki, bu yorug' olamda hayot bor ekan, hayot abadiyligi, bebaho ne'mat bo'lmish farzand bor. Farzand bor ekan, odamzod hamisha kelajagini o'ylab, ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi. Yangi yilga mana shunday nom berishimiz azalazladan xalqimiz uchun muqaddas bo'lmish, oilani hayotimiz tayanchi va suyanchi, jamiyatimizning hal qiluvchi asosiy bo'g'ini deb qabul qilishimiz zamirida, hech shubhasiz, juda katta ma'no-mohiyat mujassam. Chunki, oila sog'lom ekan – jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan – mamlakat barqaror".

Bundan tashqari oilani qo'llab-quvvatlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumati ko'plab hujjatlar qabul qilgan. Oilani muhofaza qilish va qo'llab – quvvatlashda ularni moddiy tomondan qo'llash, ularga moddiy yordam berish chora-tadbirlarining ko'rilishi muhimdir. Davlatimiz boquvchisini yo'qotgan, ko'p bolali oilalarga moddiy yordam berishni o'z vazifasi deb hisoblaydi va buning amaliy

choralarini ko‘radi. Bunday oilalarga farzand ko‘rish va tarbiyalash uchun onalarga beriladigan mablag‘lar yildan-yilga ko‘payib borishi buning isbotidir. Oilalarga turar joy qurish uchun yer uchastkalarining ajratilishi, qo‘shimcha manba bo‘lishi uchun tomorqalar bilan ta‘minlanishi doimiy tadbirlar qatoriga kiritilgan. Shular qatori 1998-yilning “Oila yili” deb e‘lon qilinishi har bir oilaning davlat tomonidan himoya qilish choralarini kuchaytirib, oilalarning mustahkamlanishida katta samara berdi. “Oila yili” munosabati bilan belgilangan tadbirlar natijasida davlat oilalarga juda katta moddiy yordam ko‘rsatdi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida oilalarga, ayniqsa, serfarzand, kam ta‘minlangan oilalar davlat tarafidan ko‘rsatilgan yordam tufayli oilalar qattiq zarbaga uchramadi va turmushda o‘z vazifasini bajarishdan chetlanmadi.

Ota-onaning farzandlar oldidagi burchining konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi yosh avlodga bo‘lgan e‘tiborni ko‘rsatadi. Ota-ona farzand ko‘rgach, uni voyaga yetkazishi, tarbiyalashi shart. Tarbiyasiz, yetarli ta‘minotsiz farzand jamiyatda o‘z o‘rnini topishi u yoqda tursin, jamiyat uchun xavfli shaxsga aylanadi.

Konstitutsiyaning 77-moddasida: “Ota-onalar o‘z farzandlarini voyaga yetgunga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar” – deb belgilangan. Bundan kelib chiqadiki, majburiyat ikki narsani hal qilishga qaratilgan, birinchisi, farzandlarni boqish, ikkinchisi, tarbiyalash. Farzandlarni boqish deganda, voyaga yetguncha barcha moddiy ehtiyojlarni qondirish, yashashi uchun eng zarur imkoniyatlarni yaratish tushuniladi. Bu–ovqatlantirish, kiyintirish, bolalalarni o‘qishi uchun zarur jihozlar bilan ta‘minlash, o‘qitish va bilim olishi uchun zarur o‘quv qurollari va jihozlari bilan ta‘minlashdir. Voyaga yetmaganlarning huquqlarini himoya qilishda 2020-yil 25-fevaldagi “Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risidagi” qonun muhim ahamiyatga ega. Bola voyaga yetguniga qadar barcha ehtiyojlarini imkoniyat darajasida qondirgan ota-onalar majburiyatni ado etgan hisoblanadi. Otalik, onalik majburiyatlarini bajarmaganlar qonun asosida ota-onalik huquqidan mahrum qilinadi. Davlat ota-onalarga farzandlarini voyaga yetgunicha boqish, tarbiyalash majburiyatini yuklash bilan birga, ota-onasiz bolalarni boqishni, tarbiya qilishni. o‘qitishni o‘z zimmasiga oladi. Bu konstitutsiyadagi: “Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota – onalarining vasiyligidan mahrum bo‘lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o‘qitishni ta‘minlaydi, bolalarga bag‘ishlangan xayriya faoliyatlarini rag‘batlantiradi”,- degan qoida asosida amalga oshiriladi” (77-modda)

Voyaga yetgunga qadar davlat va jamiyat qaramog‘ida bo‘ladigan, ularning yordamiga muhtoj bolalar deganda, yetim bolalarni, ota –onaning vasiyligidan mahrum bo‘lgan yoki ota-onalik huquqidan tegishli tartibda mahrum qilingan bolalarni nazarda tutamiz. Bunday yordamga muhtoj bolalarni davlat turli tadbirlar belgilab, muntazam ravishda ular hayotda o‘z o‘rinlarini topishi uchun zarur shart –sharoitlar yaratib

beradi. Bola ota-onasiz bo'lsa, "Mehribonlik" uylariga, maxsus muasssalarga joylashtiriladi. Turli sabablarga ko'ra bolalarning ota-onasidan tarbiya olish imkoniyati bo'lmasa, bola oilalarga farzandlikka beriladi yoki unga voyaga yetgunicha vasiylik hamda homiylik belgilanadi. Mamlakatimizda ko'plab mehribonlik uylari bo'lib, ularda yetim bolalar voyaga yetgunlarigacha davlat tomonidan yaratilgan imkoniyatlaridan foydalanib, kelajak hayotga tayyorgarlik ko'radi. Hozirgi kunda ko'plab oilalar yetim bolalarni asrab olib, ularning tarbiyasi bilan shug'ullanmoqda.

Bunday tajriba, ya'ni ota-onasiz yetim bolalarni o'z oilasiga olib o'z farzandlaridek tarbiyalash, topganini baravar baham ko'rish xalqimiz ma'naviyatiga xos bo'lib urf-odatga aylangan. Ikkinchi jahon urushi davrida urush natijasida ota-onasidan ajralgan ko'plab bolalar O'zbekistonda o'z oilalarini topgan. Ayniqsa, oddiy temirchi Sh.Muhammedov 14 nafar yetim bolani tarbiyalab, jahon ahlining tahsiniga sazovor bo'lgan. Voyaga yetgan farzandlarning ota-ona oldida ko'plab majburiyatlari bo'lib, bu majburiyatlari ota-onaga g'amxo'rlik qilishni nazarda tutadi. Bu burch nafaqat Konstitutsiyaviy burch, u xalqimiz qon-qoniga singgan, axloqiy qoidalarga mos urf-odatlarimiz hamdir. Azaldan ota-onaga g'amxo'rlik qilingan, ularni ranjitgan farzandlar qoralangan, qarg'ishga qolgan, ulardan hamma yuz o'girib, yakkalab qo'ygan. Ana shu axloqiy qoida Konstitutsiyada qoida sifatida mustahkamlangach, endi noqobil farzandlarni nafaqat qoralash, qarg'ash, yakkalab qo'yish emas, qonun yo'li bilan jazolish imkoni tug'uldi. Konstitutsiyaning 80-moddasida: "Voyaga yetgan mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishga majburdirlar", - degan qoida belgilandi. Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalariga ular birgalikda yashaydimi, alohida yashaydimi, bundan qat'iy nazar, g'amxo'rlik qilishga majburdirlar. Mehnatga layoqatli, iqtisodiy imkoniyatlarini yetarli, turar-joy masalasida qiyinchiligi yo'q farzandlarning ota-onalari qariyalar uyiga joylashtirishi xalqimizda eng yomon uyat ish, oriyatsizlik deb qoralanadi. Afsuski, xalqimiz ma'naviyatiga xos bo'lmagan shunday holatlar ahyon-ahyonda bizda ham uchray turadi. Shuning uchun yoshlarga ta'lim tarbiya berishda, farzandlarning ota-ona oldidagi burchining faqat huquqiy jihatiga emas, uning ma'naviy va axloqiy jihatiga ham e'tibor berilib, xalqimizning uzoq yillar davomida to'plagan eng yaxshi hislatlariga tayanish zarur. Farzandlarning ota-ona oldida majburiyatini bajarmasligiga faqat yuridik javobgarlik bilan ta'sir qilmay, bu inson xususiyatiga xos bo'lmagan holat. Eng tuban insonlargina shunday qilishi mumkinligini, ota-onasini xor-u zor qilgan insonlarning ikki dunyoda ham yuzi qora bolishi va eng muhimi, hayvondan farqi bo'lmasligini o'quvchilarga yetkazishilishi kerak.

Mamlakatning chekka va uzoq qishloq hududlaridagi xotin-qizlarni munosib ish bilan ta'minlash bo'yicha dasturlar yanada takomillishtirildi. Ayollarning bandlik va

mehnat bozorlaridan foydalanish huquqini kengaytirish uchun maktabgacha va boshlang'ich maktab ta'limining hammabopligini oshirishga e'tibor qaratiladi.

Ularning moliyaviy bilim va malakalarini rivojlantirish hamda kengaytirish, moliyaviy institutlarning barcha xizmatlaridan foydalanish imkonini yaratish, shu jumladan, banklar va kreditlar bilan ishlash ko'nikmalarini oshirish, imtiyozli kreditlarni joriy etish ustida ish olib borilmoqda. Yuqorida tilga olingan tadbirlar strategiyaning ayrim yo'nalishdagi muhim vazifalari xolos. Ularni muvaffaqiyatli amalga oshirish iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy sohalarda xotin-qizlar va erkaklarning teng huquq va imkoniyalariga nisbatan to'siqlar va tafovutlarni bartaraf qilish, shuningdek, haqiqiy va yuridik gender tenglikka erishishga imkon beradi. Bu esa mamlakatdagi barcha fuqorolarning turmush sifatidagi ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Albatta jamiyatda gender tengligini ta'minlash, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy faolligini oshirish kabi murakkab masalalar birgina davlat hamda jamoat tuzilmalari zimmasiga yuklatilgan vazifa emas. Ayni paytda gender tengligi indeksida mamlakatimiz 188 ta davlat orasida 57-o'rinni egallab turibdi. Bu ko'rsatgichni yurtimizda xotin-qizlar ta'lim olishi va iqtisodiy faolligi yuqori darajada ekanligi bilan izohlash mumkin.

Davlatimiz rahbari o'zining har bir chiqishida bu mavzuga alohida e'tibor qaratadi. "Ayolga bo'lgan hurmat – e'tibor - bu, avvalo, oilaga jamiyat kelajagiga bo'lgan hurmat-e'tibor ifodasidir", - deydi yurtboshimiz. Yer yuzidagi har qaysi jamiyatning madaniy darajasi uning ayollarga nisbatan munosabati bilan belgilanishi haqidagi fikr bejiz aytilmagan. Aynan Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan tashabbuslar samarasi o'laroq kam ta'minlangan, boquvchisini yo'qotgan, nogironli bo'lgan ayollarimizni zamonaviy uy-joylar bilan ta'minlash bo'yicha yangi tizim yaratildi. Ana shu tizim asosida yuzlab, minglab nafar xotin – qizlar nafaqat uy – joyga, balki ish o'rinlariga ham ega bo'ldilar. Bundan tashqari, ayollar bandligini ta'minlash, jamiyatda ularning bor salohiyatini ro'yobga chiqarish masalasi - besh muhim tashabbusning asosiy yo'nalishlaridan biri sanaladi. Umuman olganda, davlat miqyosida qabul qilingan har qanday dastur yoki ish rejasi borki, ularning asosiy bandlari aynan xotin – qizlarimizning huquqlarini himoya qilish, ro'yobga chiqarish, orzu – havaslariga qanot bo'lishiga xizmat qilmoqda. Eng katta baxt, men buni ming marta qaytarishdan charchamayman, oilamiz tinch bo'lsin. Oila kichik vatan, oila tinch bo'lsa, bahtli bo'lsa, vatan tinch bo'ladi. O'sha baxtli kunlarni, vatanimizning, yoshlarimizning kamolini hozir niyat qilayotganimiz kabi ko'rish hammamizga nasib qilsin, - deya ta'kidlagan O'zbekiston Prezidenti.

Oila munosabatlarining konstitutsiyaviy asosda hal qilinishi, Konstitutsiyada unga alohida bobning ajratilishi, bizda oilaga bo'lgan jiddiy munosabatning isbotidir. Oilani mustahkamlash bu jamiyatni mustahkamlash va rivojlantirish ekanligi davlatning oilaga bo'lgan munosabatini begilovchi asosiy holatdir. Inson o'z

salomatligini saqlashga harakat qilganidek, jamiyat ham oilani mustahkamlashga harakat qiladi, chunki jamiyat sog‘ligi oila sog‘lomligiga bog‘liq. Oilalar sog‘lom bo‘lsa, jamiyat ham sog‘lom bo‘ladi. Shuni alohida qayd etish kerakki, farzandlarni ota-ona oldidagi burchini konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi O‘zbekistonga xos xususiyatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi - yangi tahrir (2023-yil 1-may)
- 2.Konstitutsiyaviy huquq darsligi (O.T.Husanov muallifligida 2022-yil)
- 3.Rim huquqi darsligi – O‘zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi Toshkent Davlat Yuridik Unversiteti hammuallifligida (2022 – yil)
- 4.8-sinf Konstitutsiyaviy huquq asoslari darsligi (2017 yil)
5. Xalq deputatlari Surxondaryo viloyati kengashining navbatdan tashqari sessiyasi (2018-yil 19 – yanvar)